

Rákos Loránt:

A „gyászévtized” kritikuma, protestáns prédikátorok az 1674. évi pozsonyi *delegatum iudicium* előtt

Bevezetés

A protestáns egyháztörténet a kritikumban kifejtendő korszakot „gyászévtizednek” nevezi. Feketébe borult éveként jegyzőkönyvezte, mert a protestáns egyházak soha nem vesztek el ennyi lelkészt, prédikátort, munkatársat köreikből, mint az ellenreformáció ezen ténykedései alatt. Ma már ugyanis nem titkolt tény az – sem a római katolikus, sem pedig a protestáns egyházak előtt –, hogy a protestantizmus teljes megsemmisítése volt a cél, bármiféle eszköz igénybevételével. Az pozsonyi törvényszék eljárásában így hát a jogtalanság éppúgy megállapítható, mint a teológiai igazságtalanság. A következőkben látni fogjuk, hogy a protestánsok milyen értetlenül állnak majd a felsorakoztatott vádak előtt, a bírák pedig milyen előítélettel és elfogultsággal igyekeznek vádjaikat a valóság köntösébe öltöztetni.

A római katolikus egyház és a protestáns egyházak közti eme „affér” azt jelzi, hogy 1674, időben még nagyon közel volt a reformáció pillanatához; még mindig voltak elvarratlan szálak... Sőt, ez a csaknem másfél évszázad, elég volt arra is, hogy már Magyarországon is megfelelő és „ütős” stratégiát dolgozzon ki a római katolikus egyház és hatékony ellenlépéseket tegyen a reformációs fejleményekre.

Siker volt a sikertelenségben – és fordítva – a törvényszék eljárása és ítélete, mert hosszú távon a történelem mégiscsak rehabilitálta a protestánsokat.

Ennek jelenlegi ismeretében vizsgáljuk az 1674-es protestánsok eleni per lefolyását, hogy tudományosan is szétválaszthatóvá váljon a jogosság és jogtalanság egymástól.

Történeti előzmények

Az 1671–1681. évek közötti időszakról a protestáns egyháztörténelem „gyászévtizedként” emlékezik meg.

A Wesselényi-féle összeesküvés leverése után, a Pozsonyban felállított rendkívüli törvényszék nem tétlenkedett a megtorlásban. Az egész országban kiterjedt nyomozást indítottak el. Először a köznemesség ellen dühöngött a törvényszék vérszomja, majd – az ellenreformációs időszakban lévén – jó alkalom mutatkozott arra is, hogy a római katolicizmus belekeverje az ügybe az akkorra már nem csupán a teológiai harcok ellenfelet jelentő protestánsokat is. A kreált vád tartalmaként azt jelölték meg, hogy a perbe fogott lelkészek és prédikátorok rokonszenveztek az összeesküvéssel, amely a magyar állam önállóságát, a törvényeket, s benne a protestáns vallásszabadságot lett volna hívatva megvédeni. Persze mindemellett azt is el kell mondani, hogy ezek a lelkészek nem vettek részt tevékenyen az összeesküvésben; csak mellékesen említjük, hogy az összeesküvés vezérei mind katolikusak voltak... Mindent egybevetve, ésszerűnek tűnt, hogy a perbefogás szándéka nem politikai tartalmú, hanem vallási és teológiai tartalmú volt. A törvénykezés első áldozata Bónis Ferenc, előkelő köznemes és Czeglédi István, kassai prédikátor, a jezsuiták rettegett irodalmi ellenfele volt.

Főként Szelepcsényi György, érsek-prímás, törvénykezési helytartó volt az, aki juriszdikciós végcélként tűzte ki azt, hogy a protestánsokat kiirtsa. Szelepcsényi morvaországi birtokain a protestánsok egyébként jó pénzért békét élvezhettek. A harc kétségtelenül a vallásügy végeleges elintézése volt.

A rendkívüli törvényszék felállításával egy időben jelent meg Bársony György váradi címzetes püspöknek is a „Veritas toti mundo declarata” (Az egész világ számára kijelentett igazság) című könyve, amely azt hirdette egyedüli igazságként, hogy a bécsi béke óta hozott törvények nem érvényesek (így az 1608. évi I. tc. sem), mert ezeknek a törvényeknek többen már ellent mondtak. Ennek a háttérben pedig az állt, hogy ezen törvények közt van az is, amely biztosítaná az ágostai hitvallású evangélikusoknak és a helvét hitvallású reformátusoknak Magyarországon a vallásszabadságot, akik viszont nem gyakorolhatják úgy hitüket, hogy azzal ne lennének a római katolikusok sérelmére.

Természetesen a megjelent könyvre rengeteg ellenreakció született protestáns részről, főleg az erdélyi területeken; mégis a Bársony György-féle könyv és a pozsonyi törvényszék felállítása, együttesen lett ösztökéje és kezdete a magyarországi protestánsok gyászévtizedének.

Az ítélőszék működése és a vád

A pozsonyi rendkívüli törvényszék – amint már említettük – először protestáns köznemeseket vádolt meg; majd az alkotmány felfüggesztésének évében, 1673-ban 33 protestáns prédikátort (mások szerint 35 prédikátort) idézett be, akik közül 32 evangélikus és 1 református volt. Először csak Pozsonyból és a felső-magyarországi vármegyékből (bányavárosokból) idéztek be személyeket, de ez a kör szép lassan kiszélesedett egész Magyarországra. A beidézések 1674-ben folytatódtak. A törvényszék eljárását Szelepcsényi Pohronc György, érsek-prímás elnökölte, akinek személye semmi jóra nem kínált garanciát. Gróf Nádasdy Ferenc, egykori országbíró, a következőképpen jellemezte az érseket: „Tót ember, ocsmány, fősvény, undok erkölcsű, okatlan, disznó, részeges”. A meglehetősen kemény jellemzésből azt a tényt megerősíthetjük, hogy Szelepcsényi már a tárgyalás alatt is igen sokszor részeg volt, néha már délben sem lehetett érteni a beszédét.

A perbe fogott lelkészek elleni vád felségsértés, hazaárulás és a római katolikus vallás megsértése volt. A vád alkalmas volt arra, hogy az abból következő ítélet végérvényesen megsemmisítse, ill. semlegesítse a protestáns lelkészeket, prédikátorokat. A vádlottak védekezésének és ártatlanságának hangoztatását figyelembe sem vették a bírák. Az önmagukra nézve terhelő vallomást erőszak és kínzás alkalmazásával, illetve halálbüntetés kilátásba helyezésével akarták kicsikarni tőlük. Majd azt követelték, hogy adjanak magukról térítvényt és reverzálist. Ez a térítvény három vagylagos pontból állott:

(1) „A protestáns hitvallású lelkészek, iskolaigazgatók, kántorok, tanulók, harangozók minden egyházi, úgynevezett prédikatori és minden iskolai hivatalukról önként lemondanak (soha többé sem templomban sem az iskolában többé nem tanítanak) saját aláírásukkal, s azt gyakorolni többé sem titokban sem nyilvánosan meg nem kísérlik. Életüket Magyarországon belül Ófelsége többi hűségese alattvalói életmódjához alkalmazzák, s élnek békességben és zavarág nélkül, mindezekre fejük és minden jószágaik elvesztésével kötelezik magukat.”

(2) „Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekén kívül számkivetésbe mennek, s erről térítvényt írnak alá, hogy önként, minden

kényszerítés nélkül választották a számkivetést, s kötelezik magukat arra, hogy ezt fejük és jószágaik elvesztése terhe alatt 15 napon belül teljesítik és sem örökös tartományban, sem a birodalomban, a király ellenségénél nem keresnek oltalmat.”

(3) „Áttérnek a római katolikus vallásra.”

A bíróság leginkább ezt az utolsó pontot favorizálta.

Az első tárgyalás végeredménye végül is az lett, hogy egy prédikátor áttért, a többiek pedig vagy lemondtak állásukról, vagy pedig elköltöztek az országból.

A törvényszék első (próba)tárgyalása ezek szerint sikeresnek mondható, hiszen beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Sőt olyannyira sikeresnek tartották, hogy az 1674-es évben beidézték az ország (33 vármegye) összes (kb. 700) protestáns lelkészét és prédikátorát a törvényszék elé, de nemcsak a királyságból, hanem a hódoltság területeiről is. Azonban a hódoltság területeiről a beidézetek nem jelentek meg, a török hatóságok nem engedték el őket, és a tiszántúli területekről sem érkeztek meg a lelkészek.

Így a március 5-i idézésre a Dunántúl és Felső-magyarország területéről érkező csaknem 400 lelkész és tanító állt a törvényszék elé. A vád ugyanaz és ugyanolyan értékű volt, mint 1673-ban bevádolt sorstársaiknál. Persze most is mellőzve mindenféle komoly bizonyítási eljárást (kivéve néhány tanú meghallgatását). A beidézetek tisztában voltak vele, hogy mi vár rájuk, és hogy mit kívánnak tőlük bíráik. Otrókócsi Fóris Ferenc, rimaszécsi lelkész, visszaemlékezésében így írja le megjelenésük okát: „Hogy pedig mi, akik az Isteni dicsőség iránt való szeretetből megvetve a halált, minden dolgainkat a minden veszedelmekben legbölcsebb kormányzóra, Istenre bíztuk alázatosan, vajon vakmerően-e, vagy helyesen cselekedtünk-e, hogy Pozsonyban, amaz ünnepélyes és általános idézésre megjelentünk s hogy vajon megjelenésünkkel használtunk-e valamit egyházainknak, avagy sokat ártottunk volna-e, ha egytől-egyig odahagyva azokat, futásban kerestünk volna menekülést, minden józan gondolkodású ember eldöntheti... Mivel itt, költött ürügy alatt, magának Istennek és Krisztusnak az ügye forgott szóban, melyet elhagyni s a bennünket levő reménységről számot nem adni a legnagyobb szégyen és gyalázat lett volna Isten iránt. Mivel a lelkészek tömeges megjelenését az egyházakat esetleg fenyegető nagyobb vesze-

delem követelte, hogy ellenségeinknek legyen egy darab ideig kikkel megbirkózni, mert ha mindnyájan elmenekülünk, vagy elbujdosunk, ellenségeinknek még valószínűbb ürügye lett volna arra, hogy a pásztorok megszökése miatt magukra maradt egyházakba pápista papokat állítsanak... Mivel ha mindnyájan elmenekülünk, mi magunk szolgáltatottuk volna a legfőbb okot ellenségeinknek arra, hogy az egész világ elé úgy állítsák oda Magyarország református lelkészeit, mint lázadókat, azzal az egyszerű megokolással, hogy egy sem merészelt megjeleni, jóllehet ártatlanok voltunk a lázadásnak minden reánk fogott vádjában. Ezekhez járultak még az egyházaknak, bölcs államférfiaknak tanácsai és kérései, amelyekkel bennünket a megjelenésre ösztönöztek. Meg akartuk mutatni a felső hatóságok iránt való engedelmességünket... Mivel úgy a mostani, mint a magyar nemzet későbbi nemzedéke (ha ugyan Isten megtartja e nemzetet) méltón tarthatott volna bennünket a haza árulóinak és pestiseinek.”

Március 5-én este a reformátusok összegyűltek, hogy vezérszónokot válasszanak, aki a vádakra majd kellően válaszol. A választás egyhangúlag Sellyei M. Mihályra, a dunántúli egyházkerület püspökére esett. Őt az evangélikusok is elfogadták szószólójuknak.

Másnap reggel kezdődött meg a per a tanácssteremben, a Iudicium delegatum extraordinarium Posoniense. A bíróság – Szelepcsényin kívül még – a következő személyekből tevődött össze: Széchenyi György, a bécsi és kalocsai egyházak érseke és a győri püspökség adminisztrátora; Erdődi Pálffy Tamás, nyitrai püspök, udvari magyar kancellár; Kollonich Lipót gróf, bécsújhelyi püspök, a Jeruzsálemi Szent János rend lovagja, a Magyar Kamara elnöke (később bíbornok lesz); Sennyei István, veszprémi püspök; Gubasóczi István pécsi püspök és esztergomi vikárius; Balogh István, nagyszombati kanonok, Forgách Ádám gróf, Ghymes örökös grófja, országbíró és tárnokmester; Eszterházi Pál gróf, Fraknó örökös grófja, királyi főudvarmester és bányavidéki főkapitány, valamint kúriai ítélőmester, Erdődi Pálffy Miklós gróf, Pozsony vármegye örökös főispánja, királyi főtanácsos és koronaőr; Nagykarolyi Károlyi László, Szatmár vármegye főispánja; Majthényi János személynök; Orbán Pál országbírói ítélőmester; Morótz István, pozsonyi alispán és alországbíró; Tersztyánszky György, személynöki ítélőmester; Széchy István, koronaőr és királyi táblai ülnök; Kerekes Menyhért, mosoni alispán és királyi

táblai ülnök; Vályi Mihály, az esztergomi káptalan jegyzője; Pálffy János Antal gróf, királyi táblai ülnök; Erdődy György gróf, királyi táblai ülnök; Török György, királyi táblai ülnök; Sente Bálint, alhelytartó; Lapsánszky János, a királyi tábla titkára; Mednyánszky János, helytartói ítélőmester; valamint Pesti András, országbírói ítélőmester. A felperest képviselő ügyész Majláth Miklós és a királyi jogügyek igazgatója Horváth György volt.

Majláth István felolvasta a vádiratot, mely szerint a beidézetek:

„1. Túllépték szolgálatuk megszabott kereteit (csalárd utat választottak, félrevetették Isten és ember félelmét, lenézték a törvények komolyságát és a fensőbbség tekintélyét, eltértek hivatásuk és kötelességük vezérfonalától).

2. Istenkáromlást tettek a katolikusok ellen, és ezzel királyuk, a katolikus rend, a szentek és legfőképp Szűz Mária ellen vétettek. (Vagyis: levetkőzve minden emberi és isteni félelmet, a léleknek nem tudni mely vakmerőségétől indítatva az egész ország római katolikus rendjét és magát az apostoli királyt is bálványimádónak nevezték, hitszegőnek, pogánynak, töröknél hitványabbnak és pápista kutyának, a boldogságos Szűz Máriát, a meghalt szenteket, ezeknek és a megfeszített Krisztusnak képeit a néphez intézett beszédekben szidalmazták, hogy egyes papok kiverték a plébánosok kezéből a szentelt ostryát.)

3. Fellázkodtak a katolikus állam, a Magyar Királyság köznyugalma, a római katolikus hit ellen, lázadást szítottak az állam és Őfelsége a király ellen. (A lázadásra két levelet is bemutattak, mind a kettőt, szerintük, Wittnyédi István írta, az egyik rejtjeles változatban íródott. Címzettjeik Bethlen Miklós, az erdélyi kancellár fia, udvarhelyszéki főkapitány majd erdélyi fejedelmi tanácsos és Keczer Ambrus voltak. Az elsőt Eperjesen írták 1669. május 10-én, a másodikat pedig 1669. december 30-án. Bethlen Miklós saját maga is cáfolta a levelek valódiságát. A vádak között szerepelt az is, hogy részt vettek a miavai, turolukai és szenici zendülésekben.)

4. Gyűléseket tartottak, felkelőkkel leveleztek, lázítottak, s mindezek mögött „országvesztő törökösségük” állt. (A vád állítása szerint egy helyen 500 protestáns lelkész gyűlt össze s meg akarták támadni Bécset, Pápán a gyerekek, ifjak, tanulók zászlókkal és dobszóval

vonultak ki a mezőre, így örültek a lázadók megérkezésének, hogy egyes prédikátorok 5 000 tallérral segítették a törököket, hogy leveztek a török „Vezírrrel”, pasákkal és bégekkel, magukat pedig Mohamed vallására ajánlották, Győrt, Lévát, Veszprémet, Füleket át akarták adni a töröknek.)

5. Ellenszegültek a perbe hívó idézésnek és az idézést kézbesítő hivatalnokokat török börtönökbe vetették. (Példákat hoztak fel Hont és Nógrád vármegyékből.)

6. Katolikus papokat gyilkoltak meg (szám szerint kilencet, köztük a bolyki pátert), templomaikat megszegették és kirabolták, gyülekezetiük szószerűtől tiltott, a katolikus vallást becsmérlő könyveket terjesztettek, gúnyiratokat nyomtattak, hamisan tájékoztatták a külországi fejedelmeket.”

A vádirat felolvasása után a királyi ügyész azt javasolta, hogy büntessék meg a bevádolt prédikátorokat, mert azok a kifejtett vádpontokban bűnösök, s az ország szentesített törvényei szerint halált érdemelnek. Ezért kéri a törvényszéket, hogy „az ostya megtiprásáért vágják le kezüket-lábukat, a szentek és képek megsértéséért égessék meg őket elevenen, a felség- és hazaárulásért pedig vesztítsék el fejüket és minden vagyonukat.”

A vádakra a protestánsok vezérszónoka, Sellyei István válaszolt, és határozottan visszautasította azokat, s kérte a vádlókat, hogy igazukat bizonyítsák tanúkkal, mert azok nélkül semmit sem érnek. A törvényszék a perbefogottak számára hivatalból és formálisan védőket rendelt ki; ezek voltak: Szedei Nagy Ferenc, Heuszler Ferdinánd Menyhért és Kárándi Szalontai István. Azért formálisan, mert azokat a jogászokat (Katzer Sámuel és Csizmadia Ádám), akiket a vádlottak szerettek volna, elutasították. Bár a kirendelt védők is derekasan helytálltak a protestánsok ügyében. Arra hivatkoztak, hogy a vádak csak általánosítások, ezért kérték, hogy az egyes személyekre bizonyítsák a vádpontokat, méghozzá hiteles tanúkkal, mert a „Ius Tripartitum” szerint halott emberre hivatkozni nem lehet, annak érveit nyilvános törvényszék nem fogadhatja el, ugyanis csak szem- és fültanú vallomása érvényes. Szelepcsényi és Majláth viszont csak azt hajtogatták, hogy a per nem egyesek ellen folyik, hanem a protestáns egyházi férfiak lázadó közössége ellen, így nem szükséges nevekkal bizonyítani.

A törvényszék elfogult hozzáállásáról Kocsi Gergő Bálint vallomása árulja el azt, hogy a vád felolvasása előtt a bíránál lévő katalógusban csak hat vagy hét protestáns lelkész neve szerepelt, a többi megidézett-ről annyit sem tudtak, hogy él-e, vagy hal-e. A megérkező protestánsok saját maguk diktálták be nevüket a katalógusba, és lassan így duzzadt fel a lista csaknem 700 névre. Ez a folyamat oly sokáig elhúzódott, hogy az ügyész csak az ítélet kihirdetése előtt három nappal, április 1-jén tudta felolvasni a teljes névsort. Sőt, a kb. egy hónapig tartó per folyamán előfordult az is, hogy Szelepcsényi bekérte a védőket és (egy tollvonással) cenzúrázta a védőbeszédeiket.

A vádak bizonyítására a királyi ügyész 179 tanút idézett meg, akik közül sokan meg se jelentek, tanúvallomásaikat írásban küldték el. A tanúk között sok szedett-vetett ember jelent meg: volt, aki oly zavarban volt, hogy a nevét sem tudta megmondani; volt, aki csak motyogott; voltak részegeskedők, bűnözők, hétporbás gazemberek, szóval bőven idéztek meg a csőcselék közül is tanúkat, akikről lerítt, hogy morzsákért bármit képesek mondani. Azonban a védők kérésére a tanúk egyetlen bevádolt protestánst se tudtak megnevezni, aki sérelmet okozott volna nekik; csak általánosságban beszéltek. Sőt, a védők azt is bebizonyították a bírának, hogy a Wesselényi-féle lázadást nem is a protestánsok robbantották ki, hanem a „pápiszták”, mert az egész pártütésnek az egykori érsek, Lippay György volt a vezéralakja.

A per lefolyása alatt a vádlottak nem voltak őrizetbe véve, esténként szabadon visszatérhettek szálláshelyeikre, járhattak-kelhettek Pozsony utcáin, sőt még haza is mehettek volna. De a protestánsok Pozsonyban maradtak, nem akartak megfutamodni, mert meg voltak győződve ártatlanságukról; ezen kívül pedig bíztak királyukban. (Bár ezzel kapcsolatosan Kollonich még márciusban a következőket nyilatkozta: „Ti erősen bíztok a ti királyotokban, de az ő gratiája soha nem fog nektek használni, mert adjon rólatok tízszer kegyelmes parancsolatot, azt én százszor megváltoztatom.”). A protestánsokat esténként is kísértették győzködéseikkel a törvényszéki tagok: „Ha el akarjátok kerülni a halált, alázátok meg magatokat, valljátok meg vétkeiteket, és kérjétek kegyelmet, íratok alá valamelyik térítvénynek...” Ennek a nyomásnak többen engedtek is.

A monstre per néhány hét alatt véget ért. Április 4-re valamennyi bevádoltat összehívták. Szelepcsényi primás még megpróbált a lel-

kükre hatni; Kollonich még azt is megígérte, hogy aki aláírja valamelyik reverzálist, a büntetés elengedése mellett még 50 forintot is kap. Ezután következett az ítélethirdetés, és a bíróság bűnösnek találta a papokat felségsértésben és a folyamatosan tanúsított hűtlenségben (a lázadásban való részvételt törölték), ezért mindnyájukat halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Az elítéltek némán hallgatták a szavakat, mire a csendből Széchenyi György rájuk förmedt: „Gazemberek, még csak meg sem köszönitek az ítéletet!” Erre Sellyei István válaszolt az utolsó szó jogán: „Ártatlanok voltunk s vagyunk, ezért akármilyen döntést is hoztatok, ha meg kell halnunk, igazságunkért szenvedünk halált.”

Április 7-én a többi bevádoltat: iskolaigazgatókat, harangozókat stb. is egybehívták, s felettük is kimondták a halálos ítéletet.

Az ítélet és végrehajtás

Az ítélet kihirdetése után nem történtek letartóztatások, mivel a bírák úgy gondolták, hogy a rettenetes ítélet hallatán a protestánsok majd megrettennek, és maguktól fognak kegyelemért könyörögni. Továbbra is folytatták az éjszakai zaklatásokat a reverzálisokkal körükben. Eközben a protestánsok királyhoz írt levelére válaszolva, Lipót a halálbüntetést számkivetésre enyhítette.

Kollonich – látva, hogy semmilyen számukra kedvező eredmény nem született – erősebb eszközökhöz folyamodott, és erőszakkal próbálkozott. A térítvényt megvető több protestánst megveretett, megtapostott, vasba veretett és bebörtönöztetett. A riadalomban 235 evangélikus alá is írta valamelyik térítvényt – ezek mind meg is kapták a kegyelmet –, azonban a reformátusok hajthatatlanok voltak.

1674. május 29-én kezdték száműzni az elítélt református és evangélikus prédikátorokat, tanítókat, harangozókat az ország hat különböző börtönébe. 89-en maradtak olyanok, akik rendíthetetlenek voltak, őrük várta ez a sors, amiben folyamatos gyötrelmek árán akarták belőlük kicsikarni az áttérési nyilatkozatot, azt bizonygatva, hogy egyetlen bűnük van: a vallásuk, illetve a felekezeti hovatartozásuk.

Az eljárás egészéből levonva azon személyeket, akik már az ítélet kimondása után engedtek a nyomásnak, azt kell mondanunk, hogy a ma-

radék kb. 89 lelkész fölött kimondott ítélet végrehajtása leminősítette még az akkori kezdetleges emberi jogokat is.

Hárman belehaltak a várfogságba, tizennyolcan katolikusokká lettek, egy lemondott állásáról, egy pedig szökéssel menekült meg.

Negyvenegy protestáns lelkész volt, aki még mindezek után is állotta a nyomást. Velük kapcsolatosan gróf Kollonich Lipót tervét váltották valóra azzal, hogy ezt a 41 lelkészt eladták gályarabnak. Ez a büntetésmód addig a magyar jogban ismeretlen volt; amúgy is csak a gyilkosságért halára ítélt rabokra és török hadifoglyokra alkalmazták ezt a büntetést, de a protestáns lelkészeket is halálraítéltekként számolták. A nápolyi gályarab-vásárra – az erőltetett hajtás (1675 március-július) után – a 41 lelkész közül már csak 30-an érkeztek meg. Fejenként 50 aranyért adták el őket. Láni György korponai, Simonides János breznóbányai evangélikus tanítónak és Masnicius Tóbiás illavai evangélikus lelkésznek sikerült elmenekülniük, még mielőtt Nápolyba értek volna.

Miskolci Mihály füleki, Huszti Mihály sajókeszi, Kóródi János csöglei, Szécsi János sági református lelkészek, Gócs Mihály kálnai, Ilyés Gergely malomsoki, Mazari Dániel tamási és Tritkovics János lestei evangélikus lelkészek, még a gályákra jutás előtt meghaltak.

1675 májusában valóban a gályákra láncolták Sellyei István pápai püspök-lelkészt, Kocsi Csergő Bálint pápai professzort, Harsányi István rimaszombati, Czeglédi Péter lévai, Bátorkeszi István veszprémi, Sajószentpéteri Márton hetényi, Alistáli György szőnyi, Füleki István naprágyi, Kálnai Péter putnoki, Karaszna Mihály keleméri, Komáromi Sülye István ácsi, Köpeczi Balázs szkárosi, Körmendi György barsi, Otrokócsi Fóris Ferenc rimaszécsi, Szalóczi Mihály zubogyi, Szilvási István császári, Szodói Balogh András sárói, Szomódi János szendi, Ujvári János mezőörsi, Jablonczay János bélyei református lelkészeket és Simonyi Péter simonyi református tanítót, Borhidai Miklós szentandrás, Bugány Miklós sajógömöri, Leporini Miklós poltári, Nikléczi Boldizsár alsósztrégovai, Nikléczi Sámuel újbányai, Turóczi Végh András füleki, Zsedényi István gördicsei evangélikus lelkészeket, Paulovics Mihály turócszentmártoni és Steller Tamás beszercebányai evangélikus tanítókat.

Háromnegyed év után – többek között diplomáciai közbenjárásra – az erősen meggyötört, szakállas lelkészeket, zsoltár énekük halla-

tára, 1676. február 11-én Michiel de Ruyter, holland református tengernagy szabadította meg. Ekkorra már csak 24-en voltak életben, és az admirálisnak még 2 prédikátort sikerült kiszabadítania a nápolyi börtönből. Lassacskán a többi börtönben senyvedő lelkészt is szabadon bocsátotta Lipót császárkirály, de a hazájukba való visszatérést még hosszú ideig nem engedte meg nekik. Svájc, Hollandia és Anglia fogadta be őket.

A protestáns gályarabok története valóban beárnyékolja mind az egyháztörténet, mind pedig a jogtörténet ezen időszakát és a gyászévtized különös tartalma jól érzékelteti még az eltitkolt igazságot is. Hangozzanak most végszóként De Ruyter admirális azon szavai, amiket a gályarabok megtalálása pillanatában mondott: „Sok győzelmet vívtam életemben minden rendű ellenségeim felett, de ez az én legfényesebb diadalom, mellyel Krisztusnak ártatlan szolgálát az elviselhetetlen terhek alól kiszabadítottam.”

Befejezés

A protestáns egyháztörténet ezen szakaszában, az ún. „gyászévtizedben” bekövetkezett az, amire senki sem számított. Ez a tíz év beváltotta azokat a félelmeket, amiknek sosem lett volna szabad megtörténniük. Az egyházak közti viszony bibliai megalapozásának örökös biztosítékként kellett volna szolgálnia ahhoz, hogy a testvér testvér maradjon. Azonban a „gyászévtized” eseménysorozata csak azt bizonyítja, hogy sem egyháztörténetileg, sem pedig jogtörténetileg nem mondhatja az ember azt, hogy sikerült volna ezt a biztosítékot szem előtt tartani. Sőt meglehetősen maradandó sérelmet okoztak ezek az egyházak egymás lelkületében olyannyira, hogy még az ökumené jegyében is nehézkesen közelednek egymáshoz, még a XXI. században is.

Az biztos, hogy valaki valahol hibázott, hogy egy „efféle eset” megtörténhetett. Kétségtelen az is, hogy a protestánsok 1674-es ügye nemcsak egy jogeset, nemcsak jogilag vizsgálendő, hanem igazsága teológiai alapvetéseket is megkíván, hiszen itt Isten és a király nevében hozott ítéletekről van szó. S valljuk meg, e hivatkozási szempontból nehéz összeegyeztetni a teológiai igazságokat a koncepciók ítéletekkel, és a korabeli tételezett törvényeket a mégis csak törvényellenes jogkövetkezmények-

kel. Márpedig a pozsonyi *delegatum iudicium* valami hasonló szituációt hozott létre a történelemben.

Ennyi idő elteltével csak a konzekvenciákat vonhatjuk le, miszerint egyetlen közös hitvallás alapján álló egyház sem engedheti azt meg még egyszer magának, hogy az evangélium szellemiségében, a jog eszközeit kihasználva – mintegy legitimációt nyújtva eljárásának – gyűlölséget tápláljon a másik iránt, az élet Igéjének hirdetése helyett.

Úgy gondolom, hogy az egyháztörténet kellő minőségű precedenst nyújtott ahhoz, hogy az egyházak ezt szüntelenül szem előtt tartsák. Talán az emberi emlékezés ebből a szemszögből nem fogja elfeledni a protestánsok szenvedését, ami mementóként fog állni az idők folyamán.

IRODALOM:

- BÍRÓ, Sándor – BUCSAY, Mihály – TÓTH, Endre – VARGA, Zoltán. *A Magyar Református Egyház Története*, Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1995. ISBN 963046095
- KOVÁCS, Gyula. *Gömöri protestáns gályarabok. 10.* In: Gömörország, V. évfolyam 4. szám 2004. tél.
- KOVÁCS, Gyula. *Gömöri protestáns gályarabok. 11.* In: Gömörország, VI. évfolyam 1. szám 2005. tavasz.
- RÉVÉSZ, Imre. *Egyháztörténelem*. Budapest: Kálvin János Kiadó, 1995. ISBN 9638392118
- S. VARGA, Katalin. *Vitetnek ítélőszékre...* Pozsony. Kalligram Kiadó, 2002. ISBN: 8071494321